

Тема 9.
ПУБЛІЧНЕ АДМІНІСТРУВАННЯ
У СОЦІАЛЬНО-КУЛЬТУРНІЙ СФЕРІ
(6 годин)

- 1. Формування підходів до соціальної політики.*
- 2. Роль публічного адміністрування у забезпеченні населення суспільними благами.*
- 3. Принципи та показники оцінки ефективності реалізації соціальної політики.*

1. Формування підходів до соціальної політики

Соціальна політика – це діяльність держави, інших політичних та соціальних інститутів, яка направлена на прогресивний розвиток соціальної сфери суспільства, удосконалення умов, способу та якості життя людей, забезпечення певної частини її життєвих потреб, надання громадянам необхідної соціальної підтримки, допомоги та захисту з використанням для цього наявного фінансового та іншого суспільного потенціалу. Соціальна політика держави – одна з головних складових внутрішньої політики держави, її владних структур і політичних сил, що стоять за ними, напрям політичної діяльності, ціллю якого є вирішення соціальних проблем. В соціальній політиці знаходить практичне втілення функціонування соціальної держави.

Соціальну політику розглядають як сукупність теоретичних принципів і практичних заходів, що розробляються та реалізуються державними і недержавними органами, організаціями й установами, спрямовані на створення необхідних умов життєдіяльності, задоволення соціальних потреб населення, створення в суспільстві сприятливого соціального клімату.

Соціальна політика формується й реалізується в процесі діяльності суб'єкта не тільки в особі державних структур, але й органів місцевого самоврядування, громадських організацій, а також виробничих і інших колективів, тобто соціальна держава зацікавлена залучати як суб'єкта соціальної політики всіх зацікавлених структур і осіб. Вона спрямована на досягнення соціальних цілей і результатів, зв'язаних з поліпшенням матеріального і соціального добробуту, підвищення якості життя населення й досягнення суспільно-політичної стабільності, запобігання можливого виникнення вогнищ соціальної напруженості. Соціальна політика реалізується шляхом

організації взаємин різних елементів соціальної структури суспільства, що приводить до збереження або зміни соціального стану населення в цілому або складових його класів, прошарків, спільнот.

На мезорівні головним суб'єктом соціальної політики виступають органи влади регіонів. На мікрорівні основним суб'єктом соціальної політики є родина. При перебуванні суб'єктів соціальної політики між собою в ієрархічній залежності суб'єкти більш низького рівня стають об'єктами соціальної політики, що проводиться суб'єктами вищестоящего рівня.

Соціальна політика держави на нинішньому етапі націлена в більшій мірі на розвиток систем освіти, охорони здоров'я і культури, соціального забезпечення, житлового й комунального господарства, соціально-побутового обслуговування населення. Питання підвищення добробуту, рівня життя населення, створення соціальних передумов у формуванні економічних стимулів для участі в суспільному виробництві відповідно також вирішуються в більшій мірі на регіональному рівні. На перехідному етапі будівництва соціальної держави всі зацікавлені суб'єкти соціальної політики повинні сконцентрувати основні зусилля в галузі соціальної політики на наступних основних напрямках:

забезпечення зростання грошових доходів населення і зменшення їхньої диференціації на основі збільшення заробітної плати, підвищення частки оплати праці у валовому внутрішньому продукті, поліпшення пенсійного забезпечення в ході проведення пенсійної реформи і посилення адресності соціальної підтримки населення (перерозподіл соціальних витрат на користь незаможних при одночасному скороченні соціальних трансфертів забезпеченим родинам, переведення пільг і компенсацій у грошові виплати найбільш нужденним громадянам);

значне скорочення соціальної й економічної бідності, мінімізація крайньої бідності в місцях її найбільшої концентрації, зміцнення соціальної безпеки громадян.

Суть соціальної політики держави – забезпечення умов для підвищення добробуту, рівня життя населення, створення соціальних передумов у формуванні економічних стимулів розвитку виробництва. У соціальній державі ідея реалізації сильної, ефективної соціальної політики висувається на перший план.

У структурі соціальної політики розглядаються три рівні:

державний, регіональний, місцевий. Питання фінансування розвитку освіти, охорони здоров'я, культури, житлово-комунального господарства і побутового обслуговування населення в основному повинні вирішуватися на рівні вищих органів державної влади. Усі три рівні (державний, регіональний, місцевий) перебувають у безперервній взаємодії, взаємообумовлені і становлять нерозривну єдність. Тому соціальну політику, яка вже на етапі формування являє собою тристоронній процес розробки взаємно погоджених принципів вирішення соціальних проблем, називають триєдиною соціальною політикою. У соціальній державі реалізація такої соціальної політики здійснюється на всіх трьох рівнях, що становлять собою цілісну систему.

Під цілісністю трирівневої системи ми маємо на увазі не просто суму складових структур або ж перенесення властивостей кожної складової в єдине ціле, а інтегральну структуру, що складається з частин, що знаходяться у нерозривній єдності і становлять єдність. Сполучення цих частин здійснюється за принципом системності. Системність щодо сполучення державного, регіонального і місцевого рівнів реалізується при гармонізації інтересів усіх трьох рівнів, а також при чіткому визначенні їхніх пріоритетів і повноважень. Структурна система соціальної політики включає *економічний, правовий, культурний, демографічний, національно-етнічний* й інші аспекти.

На всіх рівнях пріоритетом є реалізація таких функцій соціальної політики держави:

- протидія тенденції погіршення демографічної ситуації, гострим проявам депопуляції населення в ряді регіонів;

- запобігання масової бідності населення, особливо слаборозвинених і депресивних регіонів, стримування процесу майнового розшарування на найбідніших і найбагатших;

- мінімізація негативних наслідків масового безробіття, особливо в індустріальних районах;

- цілеспрямована допомога населенню, що попало в кризове становище;

- вживання додаткових заходів стосовно населення, що потрапило в тяжке становище.

Важливим є досягнення оптимального сполучення економічної і соціальної політики, державного, регіонального і місцевого рівнів при розробці й реалізації напрямів соціальної політики. Серед

універсальних для всіх трьох рівнів принципів соціальної політики варто виділити наступні;

загальність у сполученні з диференційованим підходом до різних груп населення;

активність і адресність;

динамізм і гнучкість;

соціальне партнерство;

наукова обґрунтованість соціальних нормативів і стандартів.

Правове регулювання в соціальній сфері формується під впливом державної соціальної політики, що уточнюється в урядових програмах соціальних реформ. Правове регулювання соціальної сфери здійснюється також підзаконними нормативними правовими актами: Указами Президента України, постановами Уряду України, актами виконавчої влади суб'єктів держави. У той же час варто враховувати, що регулювання соціальної сфери (включаючи правове регулювання) має визначену інерційність і засноване на тім положенні, що таке регулювання повинно привести до результатів не нижче наявних до включення процесу регулювання. Крім того, правова база розвитку соціальної сфери містить у собі три рівні, сформованих відповідно вищими органами влади держави, суб'єктами регіональних і місцевих утворень.

Формування соціальної політики повинно здійснюватися на основі системного підходу, що містить у собі наступні етапи:

формулювання цілей;

розробка роз'яснювального апарату;

аналіз причин і наслідків;

вироблення шляхів і засобів досягнення цілей;

визначення критеріїв оцінки і механізмів прийняття рішень;

розробка механізму (індикаторів) визначення і процедур

аналізу стану соціальних процесів;

визначення переліку соціальних послуг, соціальних стандартів і норм, що визначають ступінь забезпечення соціальних гарантій;

розробка показників соціальної структури і соціальної інфраструктури, норм забезпечення соціальними послугами;

розробка функціональних обов'язків суб'єктів соціальної політики, визначення механізму розмежування повноважень і відповідальності в розвитку соціальної сфери кожного регіону.

Необхідні для цього матеріальні ресурси соціальна держава

формує перерозподілом доходів від збору податків. Соціальна політика в умовах ринкової економіки покликана задовольняти життєві потреби людей, що не можуть у силу об'єктивних обставин забезпечити себе самостійно, і виходить із того, що основна маса здорових і працездатних людей сама задовольняє свої життєві потреби (здобуває харчування, одяг, житло, організовує дозвілля) прийнятним для суспільства способом.

Стосовно удосконалення умов життя соціальна політика соціальної держави припускає:

- поліпшення умов трудової діяльності людей, підвищення рівня її безпеки, регулювання трудових відносин на підприємствах і в організаціях будь-яких форм власності;

- планування, забудову і благоустрій населених пунктів, створення і підтримка в належному стані дорожньої мережі;

- організацію транспортного обслуговування населення і забезпечення послугами зв'язку й інформації;

- охорону навколишнього середовища і забезпечення екологічної безпеки життя населення;

- сприяння налагодженню й успішному функціонуванню системи торговельного і побутового обслуговування населення;

- створення сприятливих умов для розвитку особистої підприємницької ініціативи;

- організацію охорони суспільного порядку.

Соціальна політика, здійснювана всіма зацікавленими суб'єктами, покликана удосконалювати спосіб життя людей, розвивати їхні позитивні якості: працьовитість, суспільну активність, відповідальність і моральність.

Економічним фундаментом української моделі соціальної держави має бути високо розвинута, соціально орієнтована ринкова економіка, яка б забезпечувала як задоволення матеріальних і духовних потреб населення, так і збереження навколишнього середовища та гармонію природи й суспільства. При цьому стає питання про підвищення ролі та відповідальності держави в економічній сфері, тобто необхідно повернутися до питань щодо колективної форми власності, до максимального збільшення числа приватних власників, оскільки тільки економічна свобода і високий рівень достатку роблять людей дійсно вільними.

Соціальна політика в державі стає орієнтиром і стимулом соціального ринкового господарства, оскільки успішно здійснювана

економічна політика – головна умова для здійснення соціальної політики; навпаки – успішно реалізована науково обґрунтована соціальна політика включає діючі соціальні механізми в реалізацію економічної політики. Розвинута система освіти, науки, охорони здоров'я, культури й у цілому соціальної сфери є абсолютною необхідністю для економічного прогресу, тому що це не витратні, а інвестиційно-відтворювані галузі. Успішно може розвиватися тільки соціально орієнтована, регульована державою ринкова економіка, що базується на ідеї задоволення потреб населення, а не на нарощуванні показників виробництва як таких. Робота ринкового механізму, зріст ефективності виробництва сприяє забезпеченню зайнятості, підвищенню життєвого рівня населення. Соціальна орієнтація економіки повинна виражатися не тільки в підпорядкуванні виробництва споживачеві, задоволенні соціальних потреб населення, але й у необхідному соціально прийнятному перерозподілі доходів на користь менш забезпечених працівників, акумуляції засобів для надання допомоги малозабезпеченим і найбільш нужденним людям і наданні визначених соціальних гарантій усьому населенню.

2. Роль публічного адміністрування у забезпеченні населення суспільними благами

кожній країні існує певна структура попиту та пропозиції благ, маючи на увазі характер споживання останніх. Частина з цих благ є чистими суспільними благами, інші блага є благами колективного або індивідуального споживання саме завдяки певній державній політиці. Зміна статусу блага відбувається, як правило, при кардинальній зміні соціально-економічних умов життя в країні, зміні державної економічної політики. Найбільш характерними є перетворення благ із суто суспільних у колективні, а також у блага індивідуального споживання. Саме такі зміни статусу благ відбуваються в останнє десятиріччя в Україні стосовно послуг медицини та освіти, багато з яких перетворюються зі змішаних суспільних благ в індивідуальні суспільні блага; із загальнонаціональних суспільних благ у локальні суспільні блага тощо.

Одна з теоретичних проблем економіки суспільного сектора полягає в тому, наскільки комерціалізація освіти, посилення її елітарності сприяє переходу освіти із категорії суспільних благ у

розряд благ індивідуального споживання? Для відповіді на це запитання необхідно звернути увагу на дві обставини:

більш широке впровадження в Україні принципу «турбуйся про свою освіту сам» призводить до того, що не держава, а самі люди визначають структуру послуг, що пропонуються на ринку освіти. У результаті суспільна корисність освіти знижується, іншими словами, освіта меншою мірою починає відповідати характеристикам суспільного блага. До того ж перехід освіти на ринкові засади обумовлює привілеї в освіті (доступ до більш якісного навчання зокрема) не найбільш обдарованим, а найбільш забезпеченим;

останніми роками спостерігається тенденція до деінтелектуалізації праці: поряд зі зростанням значення висококваліфікованої трудової діяльності збільшуються обсяги праці низької кваліфікації, насамперед, у торгівлі, сфері обслуговування. Значне зростання зайнятості спостерігається за тими професіями, які не вимагають високої кваліфікації і серйозних інвестицій у людський капітал: секретарі, касири, кухарі, працівники охоронних структур. Така ситуація в поєднанні з динамічним розвитком вищої освіти поглиблює розрив між потребами економіки і створенням такого суспільного блага, як освіта.

Зміна статусу блага нерідко означає, що зміни відбуваються в структурі його ринкової пропозиції. Наприклад, медичні послуги продовжують надаватись як суспільні, колективні, індивідуальні, але змінюється частка кожного типу медичної послуги в загальній їх структурі. При цьому деякий базовий рівень забезпечення послугами охорони здоров'я для всіх громадян є суспільним благом, а вже додаткові послуги надаються як колективні, індивідуальні. Базова, середня освіта в Україні також залишається суспільним благом, а вже навчання на робочому місці на відміну від радянського періоду все частіше стає сьогодні об'єктом купівлі-продажу. Роботодавець надає робоче місце без оплати, а здобувач цього місця отримує трудові навички протягом відносно тривалого періоду часу.

Держава має впливати на оптимізацію розподілу виробничих, грошових ресурсів економічної діяльності між виробництвом суспільних, колективних благ і благ приватного споживання. Тут можливі два підходи. Перший підхід: необхідно виходити насамперед обмеженої можливості акумулювати кошти через державний бюджет у кожний період часу. Ця обмеженість визначає максимально можливий рівень державних витрат на забезпечення населення

суспільними товарами. А решта ресурсів спрямовується на створення колективних і індивідуальних благ, що реалізуються їх споживачам безпосередньо.

Другий підхід: державі немає необхідності втручатись у процес диференціації та реалізації різних потреб населення в умовах зростання його доходів. Забезпечення населення суспільними благами з самого початку націлено на задоволення первісних, обов'язкових потреб без урахування індивідуальних особливостей, переваг, смаків.

кожному суспільстві існує нерівномірність у розподілі доходів, влади, власності, економічних можливостей тощо. Якщо ступінь цієї нерівномірності не перевищує певної небезпечної межі, – вона є природним явищем. Але надмірна нерівномірність у розподілі доходів, благ, бідність значної частини населення заважає соціально-економічній стабілізації, тому свободу від крайньої бідності, усунення надмірної нерівномірності в розподілі, перерозподіл доходів можна вважати суспільними благами.

Існує нерівномірність у розподілі на території країни таких суспільних благ, як медичні, освітні послуги, можливість для здібних людей поліпшити заробіток, свобода від крайньої бідності, соціальний спокій. Держава мусить впливати на усунення цієї нерівномірності між регіонами, зокрема, використовуючи систему бюджетних трансфертів: перерозподіляючи бюджетні кошти на користь відносно слабо забезпечених суспільними благами регіонів.

Найбільш чутливо на регіональні відмінності в забезпеченні суспільними благами реагують інвестиції (у тому числі й іноземні). З одного боку, низький рівень забезпеченості таким благом, як соціальний спокій у певних регіонах не сприяє залученню до них капіталовкладень, а з іншого – невисокий рівень забезпеченості суспільними благами не викликає в місцевого населення значних вимог щодо рівня оплати, соціального пакета і таким чином може сприяти залученню капіталовкладень.

Від розподілу суспільних благ на території країни залежать і напрями міграції населення, кваліфікованих кадрів. Згідно з тезою відомого економіста люди залишають місця, де їх не задовольняє стан забезпечення благами суспільного користування (відповідно до рівня податків, які вони сплачують). Але на практиці, зокрема в Україні, ця теза не знаходить підтвердження, очевидно тому, що досить значними порівняно з доходами є витрати на територіальне

переміщення сімей.

Водночас немає сенсу намагатись уникнути соціально-економічної нерівності людей, пов'язаної з їх участю в різних клубах, споживанням таких клубних благ, як послуги платних шкіл, лікарень, басейнів, курортів. З розвитком ринкової економіки все більшого значення набуватимуть клуби споживачів, що належать до певних підприємств і благ, користування якими буде можливим лише за умови трудової діяльності на конкретному підприємстві (наприклад, відомчий оздоровчий комплекс). Можливість участі в таких клубах – додатковий стимул для продуктивної праці.

Необхідно розрізняти поняття доступу до споживання суспільного блага і реальне споживання цього блага кожним окремим. Усі громадяни країни мають рівний доступ до безкоштовної освіти, медицини. Але рівний доступ до споживання цих суспільних благ не означає рівності в споживанні цих благ різними користувачами. Хвора людина отримує більше медичних послуг, ніж здорова. Здібний учень одержує більше освітніх послуг, ніж той, який має середні здібності. Не всі однаковою мірою можуть насолоджуватися творами літератури, мистецтва, які належать до чистих суспільних благ. Таким чином, нерівномірність розподілу суспільних благ, а отже і соціальна нерівномірність може бути пов'язаною з нерівномірністю їх реального споживання.

Збільшення державних витрат на виробництво суспільних благ, що неоднаково споживаються різними групами населення, може сприяти відтворенню, розширенню соціальної нерівності. Оскільки у вищих навчальних закладах України навчаються в основному представники вищих та середніх за рівнем доходів верств населення, то поширення державних витрат на означений вид суспільних благ буде рухатись у бік заможніших громадян. Тому більш доцільно вищу освіту підтримувати не тільки з боку пропозиції освітніх послуг, а надавати частину коштів здібній молоді з бідних сімей, тобто об'єктом державної підтримки зробити значною мірою попит на освіту.

Господарський механізм створення суспільних благ – система економічних інструментів, завдяки яким відбувається узгодження інтересів виробників і споживачів цих благ. Він включає механізми виборів у законодавчі органи влади, ціноутворення на суспільні блага, податки тощо.

У кожній країні здійснюється суспільний вибір тих суспільних

благ, які найбільш важливі на даний час, враховуючи обмеженість бюджетних ресурсів. А голосування парламентаріями за бюджет кожного року – це, крім іншого, голосування за напрями витрачання коштів на суспільні блага.

Часто можливість зростання безробіття внаслідок прийняття певних законопроектів спонукає парламентаріїв голосувати проти них. Існує багато ідей щодо економічного механізму досягнення цієї мети. Пропонується скоротити рівень допомоги по безробіттю, тримати на невисокому рівні мінімальну зарплату. Існує пропозиція видачі спеціальних трансфертів, так званих доходів від участі (*participation income*) не тільки безробітним, але й зайнятим, а також окремим групам (зайнятим у програмах перенавчання; особам, які доглядають за хворими, тощо). При цьому всі інші форми соціальних трансфертів (пенсії, лікарняні, допомога з безробіття) припиняють свою дію.

Перевагою цього підходу є:

усунення так званої «пастки безробіття» (*unemployment trap*), тобто ситуації, за якої стимули до пропозиції робочої сили в безробітних підриваються внаслідок перспективи втрати виплат з безробіття;

спрощення всієї системи соціального захисту.

Основне навантаження в оптимізації ринку праці переміщується на ставки оплати, які можуть вільно коливатися, гнучко реагувати на співвідношення попиту і пропозиції. Зниження оплати при зниженні попиту на працю можливе в даній ситуації, оскільки соціальні трансферти частково беруть на себе функцію відтворення робочої сили.

Для створення такого суспільного блага, як соціальна безпека трудового населення відбувається інституціональне втручання у вигляді систем соціального захисту населення, законодавства про мінімальну зарплату і захист зайнятості (обмеження щодо звільнень), впливу профспілок на ціноутворення на робочу силу. Але, на думку багатьох західних економістів, це втручання у другій половині XX ст. сприяло збільшенню безробіття в розвинутих країнах.

Тобто існує протиріччя між господарським механізмом створення суспільного блага «соціальна безпека трудового населення» і економічним механізмом, що знаходиться в основі

відтворення суспільного блага «невисоке безробіття». Це протиріччя може бути розв'язане на шляху пошуку компромісу між регулюванням і дерегулюванням ринку праці, компромісу, який намагаються знайти в Україні роботодавці, профспілки і уряд.

Основні види соціальної допомоги держави. Держава бере на себе фінансування частини видатків на задоволення ряду життєвих потреб. їх необхідність доведена самим життям.

Україні існують соціальні фонди держави (раніше їх називали суспільними фондами споживання). Про них, на жаль, останнім часом забувають сказати в деяких підручниках і навчальних посібниках з економічної теорії. Назва «суспільні фонди споживання» навіть зникла в багатьох нормативних документах. Враховуючи, що ця назва виникла в соціалістичних країнах, будемо називати таку форму розподілу для інших країн, як «соціальні фонди держави» (СФД).

Соціальна політика держави включає:

- регулювання соціальних відносин у суспільстві;
- вирішення проблеми безробіття та забезпечення ефективної зайнятості;
- розподіл та перерозподіл доходів населення;
- формування стимулів до високопродуктивної суспільної праці й надання соціальних гарантій економічно активній частині населення;
- створення системи соціального захисту населення;
- забезпечення розвитку елементів соціальної інфраструктури (закладів освіти, охорон здоров'я, науки, культури, спорту, житлово-комунального господарства);
- захист навколишнього середовища.

Україні склались два види соціальних фондів держави: фонди спільного задоволення потреб (освіта, охорона здоров'я тощо) і фонди для непрацездатних

До фондів спільного задоволення потреб належать послуги освіти, охорони здоров'я, житлово-комунального господарства, дитячих ясел і садків, будинків інвалідів та людей похилого віку, дитячих будинків. Головною функцією цього виду СФД є розвиток і підтримка здібностей населення, створення сприятливих економічних умов для розширеного відтворення народонаселення і робочої сили.

Матеріальною базою для спільного задоволення потреб є

продукт, створений у виробництві, формою вияву – безоплатні послуги. Ці фонди використовуються через державний бюджет та фонди соціального розвитку підприємств. Фонди для непрацездатних призначені для надання різних видів допомоги тим, хто досяг похилого віку або втратив працездатність внаслідок хвороби чи каліцтва, а також особам, що втратили працездатність частково, не досягнувши працездатного віку, студентам стаціонарної форми навчання, учням середніх спеціальних та інших закладів. Іноді такі фонди називають фондами взаємодопомоги. З цих фондів виплачують пенсії, допомоги з тимчасової непрацездатності, оплачують відпустки у зв'язку з вагітністю та пологами, пільгові години працюючим підліткам, надають стипендії студентам, допомоги дітям.

Структура соціальних фондів держави у всіх країнах, де є ця форма розподілу доходів, має свої особливості. Є вони і в Україні.

За економічним призначенням СФД спрямовується на забезпечення безоплатної освіти і професійно-технічної підготовки, утримання дітей у дошкільних установах, школах-інтернатах, класах подовженого дня; безоплатної медичної допомоги, фізичного виховання, організації відпочинку і соціального забезпечення (пенсії, допомоги), стипендії тим, хто навчається у вищих закладах освіти.

За способом розподілу серед членів суспільства СФД класифікують на:

ті, що розподіляються незалежно від кількості та якості праці (безоплатна медична допомога, навчання дітей і дорослих);

ті, що розподіляються з урахуванням минулого заробітку і стажу роботи (пенсій, допомоги з тимчасової непрацездатності);

ті, що розподіляються з урахуванням забезпеченості сімей (наприклад, при оплаті за утримання дітей у дитячих дошкільних закладах пільги надаються малозабезпеченим сім'ям.

За джерелами формування розрізняються СФД:

загальнодержавні, які формуються з коштів державного бюджету і соціального забезпечення;

кошти, що виділяються підприємствами (державними і кооперативними);

кошти громадських організацій, переважно профспілок (одноразова допомога, безоплатні або пільгові путівки до будинків відпочинку, санаторіїв тощо).

За формами надання споживачам СФД можна поділити на

грошові виплати, безоплатні послуги і натуральні видачі.

СФД мають забезпечувати розвиток загальнодержавних систем безоплатної народної освіти, охорони здоров'я і соціального забезпечення, поліпшення умов відпочинку трудящих; підтримувати життєвий рівень малозабезпечених громадян, створювати умови для виховання дітей.

Частина СФД у вигляді пенсій, допомоги з тимчасової непрацездатності пов'язана з розподілом за працею. Проте у вихованні дітей, утриманні їх у дитячих дошкільних закладах, у навчанні в загальноосвітніх школах, вищих закладах освіти не можна повністю зберігати диференціацію, що склалась залежно від оплати праці їхніх батьків. Тут СФД мають бути спрямовані на створення приблизно однакових умов для розвитку здібностей дітей. Слід мати на увазі, що ринкова економіка посилює диференціацію доходів населення. Для людей, що мають високі доходи, доступні платні елітні дошкільні та навчальні заклади. Обдаровані ж діти з малозабезпечених сімей позбавляються відповідного виховання. Цю проблему суспільство може вирішити через соціальні фонди держави.

Система соціального захисту в Україні включає: пенсії; допомогу по безробіттю; систему короткотермінової грошової допомоги при хворобі та народженні дитини.

Універсальні системи: програма допомоги сім'ям із дітьми; державні програми дотацій і житлових субсидій; допомога на поховання; державна система охорони здоров'я;

Соціальний захист осіб, котрі постраждали в результаті аварії на ЧАЕС:

система соціальної допомоги:

цільові допомоги (грошові, натуральні, безготівкові, тобто пільги по оплаті);

соціальне забезпечення (система інтернатних установ та територіальних центрів).

2) соціальний захист через недержавні організації.

3) соціальна допомога з фондів підприємств.

Система соціального захисту населення складається з:

соціального страхування;

соціальної допомоги;

соціальних гарантій.

Система соціального страхування і пенсійного забезпечення, що діє в Україні включає у себе:

- пенсійну систему;
- соціальне страхування на випадок безробіття;
- соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності;

- соціальне страхування від нещасних випадків.

Державну соціальну допомогу, що надається в Україні, можна поділити відповідно до критеріїв відбору утримувачів:

- соціальна допомога, яка надається з урахуванням потреб, але без урахування майнового стану або доходу.

- адресна соціальна допомога, яка надається з урахуванням доходу або майнового стану.

В Україні у 2000 р. було прийнято Закон «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії», у якому зазначено, що основні державні соціальні гарантії встановлюються з метою забезпечення конституційного права громадян на достатній життєвий рівень.

Державні соціальні гарантії – встановлені законами мінімальні розміри оплати праці, доходів громадян, пенсійного забезпечення, соціальної допомоги, розміри інших видів соціальних виплат, встановленні законодавчо, що забезпечують рівень життя не нижчий від прожиткового мінімуму.

Основні соціальні гарантії в Україні:

- мінімальний розмір заробітної плати;

- мінімальний розмір пенсій за віком;

- мінімальний розмір заробітної плати робітників різної кваліфікації в установах та організаціях, що фінансуються з бюджетів усіх рівнів;

- стипендії учням професійно-технічних та вищих навчальних закладів;

- індексація доходів населення з метою підтримання достатнього життєвого рівня громадян та купівельної спроможності їх доходів під час зростання цін;

- забезпечення пільгових умов задоволення потреб у товарах і послугах окремим категоріям громадян, які потребують соціальної підтримки.

3. Принципи та показники оцінки ефективності реалізації соціальної політики

Соціальна політика держави втілюється у суспільних програмах соціальної практики та охоплює: регулювання соціальних відносин у суспільстві, забезпечення ефективної зайнятості, розподіл і перерозподіл доходів, формування стимулів до високоефективної праці; забезпечення розвитку соціальної інфраструктури, захист навколишнього середовища.

В основі соціальної політики мають лежати *принципи*:

раціональності (досягнення оптимального співвідношення мети соціальної політики й засобів її реалізації);

соціальної справедливості (створення однакових можливостей для всіх членів суспільства);

соціальної безпеки (передбачення певних життєвих ризиків).

Об'єктами соціальної політики є: ринок праці та зайнятості, система соціального забезпечення й захисту населення; елементи соціальної інфраструктури, громадяни як споживачі. Суб'єктами соціальної політики є: держава, яка відповідає за створення й здійснення цієї політики, органи законодавчої та виконавчої влади.

Для оцінювання соціальної політики використовують ряд показників:

соціально-демографічні (кількість населення, його склад за віком, статтю, соціальним станом, особливості відтворення й міграції населення);

узагальнені показники добробуту населення (валовий національний продукт на душу населення, обсяг фондів невиробничого призначення, сукупні ресурси для споживання);

показники, що характеризують умови і оплату праці (темпи скорочення ручної праці, підвищення кваліфікації робітників, оплата праці);

показники розвитку сфери послуг;

показники зростання доходів і споживання населення (динаміка й структура реальних доходів населення, обсяг продажу товарів на душу населення; споживання продуктів харчування й непродовольчих товарів);

показники, які оцінюють результативність соціальної політики (рівень та якість життя населення).

Рівень та якість життя є інтегрованими показниками соціально-економічного розвитку країни. Рівень життя населення відображає

міру задоволення матеріальних, соціальних і духовних потреб людей, що забезпечується сукупність матеріальних і соціальних умов життя. До основних елементів, що визначають рівень життя, належать: рівень і структура споживання матеріальних благ; рівень споживання послуг, рівні охорони здоров'я, освіти, культури, соціального забезпечення, фізкультури, а також рівень забезпечення житлом.

Для формування заходів та оцінювання результативності соціальної політики у світовій практиці використовують також показник індексу вартості життя, який являє собою індекс роздрібних цін спеціального набору товарів і послуг, що входять у бюджет середнього споживача («споживчий кошик») і становлять прожитковий мінімум.

Поняття якості життя конкретизує категорію «рівень життя». В ООН, наприклад для оцінювання якості життя запропоновано індекс якості життя, який характеризує: рівні освіти й медичного обслуговування, тривалість життя, ступінь зайнятості населення; його платоспроможність, доступ до політичного життя та ін. Конкретними показниками якості життя є кількість автомобілів, телевізорів, квадратних метрів житла, лікарняних ліжок на одну людину (на одну тисячу населення), якість медичного обслуговування тощо.

Одним з найважливіших показників рівня життя населення, його добробуту є реальні доходи населення, на основі яких прогнозуються загальний обсяг, структура й динаміка споживання населенням матеріальних благ і послуг, склад і джерела доходів населення, розміри й рівні диференціації доходів окремих соціальних груп.

метою забезпечення відповідного життєвого рівня держава підтримує ті верстви населення, які можуть зазнавати негативного впливу ринкових процесів, тобто соціально захищати населення. Соціальний захист охоплює заходи щодо надання правової, фінансової, матеріальної допомоги окремим громадянам (найбільш незаможним верствам населення), а також створення соціальних гарантій для економічно активного населення. Практично соціальний захист населення є комплексом законодавчо закріплених гарантій, які протидіють дестабілізуючим життєвим факторам: інфляції, економічному спаду, безробіттю. Отже, *соціальний захист* – це система законодавчих, економічних, соціальних і соціально-психологічних гарантій.

Метою державної політики є забезпечення істотного підвищення рівня життя громадян нашої країни. Його показники слід

орієнтувати на рівень добробуту населення, досягнутий у розвинутих країнах. Виконання такого завдання передбачає прийняття відповідних програм на довгострокову перспективу, конкретизованих на кожний визначений період. При цьому слід усвідомлювати: таких результатів можна досягти лише за умов, що Україна за рівнем економічного розвитку досягне потенціалу розвинутих держав.

Засобом досягнення поставлених цілей є передусім забезпечення поступального розвитку економіки. Гострі соціальні проблеми, що спостерігаються в нашій країні, мають розв'язуватися шляхом прискорення структурної перебудови економіки, нарощування виробничого потенціалу, оновлення технічної бази господарського комплексу, підвищення конкурентоспроможності й ефективності національного бізнесу, активізації участі громадян у виробничих процесах та ін.

Державна фінансова політика спрямовується на виконання цілого комплексу завдань. У першу чергу, це забезпечення економічного зростання, що відображається в динаміці показників приросту ВВП. Втім досягнення високих темпів приросту ВВП уряд не розглядає як кінцеву мету. Не менш важливим є раціональне використання досягнутих результатів. Збільшення доходів як наслідок забезпечення високого приросту ВВП має спрямовуватись на зміцнення фінансового потенціалу вітчизняного бізнесу, підвищення його конкурентоспроможності й ефективності, забезпечення зростання оплати праці зайнятих. Причому такі результати мають сприяти збільшенню доходів державного й місцевих бюджетів, що дасть змогу забезпечити соціальні виплати з боку органів державного управління в розширених обсягах.

Стратегічною метою бюджетної політики в Україні згідно з прогнозом показників зведеного бюджету України за основними видами доходів, видатків і фінансування на 2008–2010 рр., схваленим Постановою № 1359 Кабінету Міністрів України від 25 вересня 2006 р., є побудова конкурентоспроможної, соціально орієнтованої ринкової економіки та інтеграція її в європейське співтовариство. До основних цілей державної бюджетної політики віднесено досягнення високого рівня життя громадян, підвищення конкурентоспроможності економіки, забезпечення ефективної та справедливої влади, перетворення України на інтегровану у глобальні процеси та шановану у світі державу.

